

فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۰، شماره پیاپی ۳۷، تابستان ۱۳۹۸

شاپا چاپی: ۵۲۲۹-۲۲۲۸ - شاپا الکترونیکی: ۳۸۴۵-۲۴۷۶

<http://jupm.miau.ac.ir>

## واکاوی معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار شهری

### (مطالعه موردی: رودخانه زرجوب شهر رشت)<sup>۱</sup>

مریم قربان‌پور: کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

مهرناز مولوی: استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

نادر زالی: دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۶

صص ۱۴۰-۱۲۹

دریافت: ۱۳۹۷/۳/۷

#### چکیده

طی چند دهه اخیر، بی‌توجهی به رودخانه زرجوب در شهر رشت، تخریب محیط‌زیست و غفلت از پتانسیل‌های اقتصادی آن، پیامدهای ناگواری را به دنبال داشته‌است. به دلیل اینکه این رودخانه واجد پتانسیل‌های متعددی جهت توسعه گردشگری به عنوان یک منبع پایدار اقتصادی است، با انتخاب آن به عنوان مطالعه موردی، هدف این پژوهش ارزیابی معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار در نظر گرفته شده است. با روش توصیفی-تحلیلی و به منظور ارزیابی وضعیت موجود رودخانه بر اساس معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار از ۴۰۰ شهروند، ۲۵ متخصص بومی و ۲۰ مسئول شهری نظرخواهی و وضعیت هر معیار بر اساس نمره میانگین محاسبه شده‌است. معیار «میزان جذب سرمایه خارجی» با میانگین ۱/۰۵ و معیار «قیمت زمین» با میانگین ۲/۸۰ به ترتیب پایین‌ترین و بالاترین امتیاز را در بین معیارهای اقتصادی دارند. در واقع تمامی معیارها در وضع موجود پایین‌تر از حد متوسط هستند. در مرحله بعد راهبردهای منتج از سوات با روش تاپسیس رتبه‌بندی و به منظور وزن‌دهی معیارها با روش آنتروپی شانون و امتیازدهی به راهبردها بر اساس معیارها از ۲۵ متخصص بومی نظرخواهی شده است. در بین معیارها، معیار «تمایل شهروندان به مشارکت مالی» با وزن ۰/۲۷۷۲، در رتبه اول به لحاظ میزان تأثیرگذاری بر اولویت‌بندی راهبردها قرار دارد و در بین راهبردها، راهبرد «برنامه‌ریزی در راستای اعتمادسازی و افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری» با بالاترین ضریب نزدیکی به گزینه ایده‌آل (۰/۶۲۲) در اولویت اول است.

**واژگان کلیدی:** گردشگری پایدار، گردشگری شهری، توسعه پایدار، رودخانه زرجوب رشت.

<sup>۱</sup> این مقاله مستخرج از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری نویسنده اول است که تحت راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره

نویسنده سوم در دانشگاه گیلان انجام شده است.

<sup>۲</sup> نویسنده مسئول: [molavi@guilan.ac.ir](mailto:molavi@guilan.ac.ir) ۰۹۱۲۱۷۷۵۸۹۳

## مقدمه:

توسعه گردشگری به عنوان مجموعه فعالیت‌های اقتصادی، تأثیر به‌سزایی در تقویت بنیان‌های اقتصادی جوامع دارد و نقش گردشگری به عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، درآمدهای مالیاتی بیشتر، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی که موجب رشد و توسعه سایر صنایع می‌شود، در مطالعات متعدد مورد تأیید قرار گرفته است (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱). به همین دلیل به این زمینه از فعالیت توجه فراوانی شده است (Moseley, 2004: 12) و امروزه اکثر کشورها در صدد بهره‌برداری از این موقعیت برآمده‌اند (موحد و کهزادی، ۱۳۸۹: ۸۶). از طرفی پذیرش نیاز به پایداری در گردشگری مسئله جدیدی در زمینه برنامه‌ریزی گردشگری نیست (Torres-Delgado & Palomeque, 2014: 123) و توسعه گردشگری در چارچوب پایداری منجر به درآمد اقتصادی پایدار می‌گردد. ساختارهای طبیعی شهری بخشی از شبکه حیاتی شهر محسوب می‌شوند و حفاظت از آن‌ها ضمانتی برای تداوم حیات شهر است. یکی از مهم‌ترین کارکردهای ساختارهای طبیعی درون-شهری، ایجاد بستری برای گردش و تفریح شهروندان است (ایرانی بهبهانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۸-۱۲۷). در این میان، رودخانه‌های شهری به عنوان جزئی از پیکره طبیعی شهر، می‌توانند فضایی را برای گردشگری درون‌شهری ایجاد کنند. در حال حاضر بستر بسیاری از رودخانه‌های شهری و حریم آن‌ها به جای آنکه به عنوان یک فضای شهری دلپذیر به کار گرفته شود، به عنوان یک فضای زائد، غیرقابل استفاده، ناامن، متروکه و بازمانده شهری به حساب می‌آید (فرزاد بهتاش و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). در پی همین ضرورت، تحقیق در زمینه رودخانه‌های شهری از نظر وسعت و اهمیت در مقیاس بین‌المللی در حال افزایش است (Francis, 2012: 286). رودخانه زرجوب در شهر رشت به دلیل تخلیه فاضلاب، تجمع زباله، وجود کاربری‌های ناسازگار، ساخت‌وساز غیرمجاز در حریم، آلودگی محیطی و به طور کلی فقدان یک برنامه‌ریزی مطلوب به یک فضای غیرقابل استفاده تبدیل شده است. با توجه به ضرورت بازیابی این رودخانه و پتانسیل استفاده از آن به عنوان یک محور گردشگری و منبع اقتصادی، بررسی معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار در حاشیه رودخانه زرجوب حائز اهمیت است. هدف اصلی پژوهش، تحلیل معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار شهری است. جهت دستیابی به هدف فوق، پاسخگویی به سؤالات زیر مورد نظر است:

- معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار کدام است؟
- رودخانه زرجوب در شرایط موجود بر اساس معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار چه وضعیتی دارد؟
- چه راهبردهایی به منظور دستیابی به اقتصاد پایدار گردشگری در مطالعه موردی تحقیق مناسب است و کدام راهبردها ارجح هستند؟

## پیشینه تحقیق و مبانی نظری:

طی شش دهه گذشته، گردشگری، گسترش و تنوع پیوسته‌ای را تجربه کرده و تبدیل به یکی از روبه رشدترین بخش‌های اقتصادی جهان شده است (Tiftu et al, 2016: 295). زیرا به عنوان تنها راه‌حل ممکن برای بسیاری از مشکلات اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی مورد توجه قرار گرفته است (Hatipoglu et al, 2016: 306). در همین راستا مهم‌ترین مطالعات انجام شده در ارتباط با موضوع پژوهش به شرح زیر است:

اوتو<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۰۵) در مقاله «طراحی اکولوژیکی حاشیه رودخانه: بازسازی رودخانه‌ها در ارتباط با جوامع» در حوزه رودخانه‌های شیکاگو<sup>۱</sup> و ویلامت<sup>۲</sup> به این نتیجه رسیده‌اند که احیای رودخانه با مشارکت مؤثر مردم محلی اتفاق افتاده است.

<sup>۱</sup>. Otto

مطالعه هولت<sup>۳</sup> و همکاران (۲۰۱۲) در رودخانه شفیلد<sup>۴</sup> انگلستان نشان داد بهره‌گیری از ذینفعان در احیای رودخانه، سبب جلب مشارکت آن‌ها و مدیریت پایدار رودخانه شده‌است. چون<sup>۵</sup> و همکارانش (۲۰۱۱) نیز در مقاله‌ای، علاوه بر آسیب‌شناسی صنعت توریسم در کشور مالزی، به ارائه راهبردی مبنی بر هدایت صنعت گردشگری به سمت گردشگری پایدار به منظور ارتقا کیفیت و کمیت بهره‌وری اقتصادی در مالزی پرداختند. همچنین پژوهش دوارسکاس<sup>۶</sup> (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که ظرفیت یک مقصد توریستی به تغییرات ناشی از افزایش تعداد گردشگر در تعیین سطح پایداری بستگی دارد.

بزرگی و همکاران (۱۳۸۴) در مقاله «روند برنامه‌ریزی در جهت احیای رود دره‌های شهر تهران مورد مطالعه رود دره کن» به برنامه‌ریزی توسعه پایدار رود دره کن و ارائه راهبردهایی جهت احیا و بهره‌برداری بهینه از آن پرداخته‌اند. بمانیان (۱۳۸۷) نیز به منظور احیای رود دره ولنجک به عنوان یک شریان حیاتی زیست‌محیطی، تفریحی و خدماتی، راهبردهایی پیشنهاد کرده‌است. همچنین پورجعفر و همکاران (۱۳۸۹) پس از بازشناسی وضعیت موجود، پیشنهادهای در زمینه مرمت مسیل خشک شیراز با رعایت اصول طراحی منظر پایدار بیان کرده‌اند. از سوی دیگر شکور و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با هدف بررسی نقش توسعه پایدار شهری در منظر و طراحی رودکناری شهر شیراز با تکنیک دلفی به این نتیجه رسیده‌اند که معیارهای توسعه پایدار شهری در طراحی رودخانه‌های درون‌شهری تأثیرگذار است. نتایج پژوهش کریمی و همکاران (۱۳۹۶) نیز نشان می‌دهد که بازسازی رود دره فرحزاد موجب توسعه گردشگری گردیده ولی هنوز اهداف توسعه پایدار گردشگری در آن محقق نشده‌است.

امروزه جهانگردی به عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا، جایگاه ویژه‌ای در عرصه اقتصادی به خود اختصاص داده (UNWTO, 2001: 14-16) و به سطح بی‌سابقه‌ای از توسعه در سراسر جهان رسیده‌است (Risteskia et al, 2012: 376). گردشگری یک صنعت جهانی است که بر زندگی میلیون‌ها نفر تأثیر می‌گذارد، این تأثیر می‌تواند مثبت یا منفی باشد (Xin & chan, 2014: 25). از نظر معنایی، پایداری به «تعداد بین فعالیت و محیط حمایت‌کننده آن اشاره دارد» (Lim, 2016: 162) و می‌تواند به تأثیر مثبت بیشینه گردشگری کمک کند. سازمان جهانی گردشگری (UNWTO) بیان کرد گردشگری پایدار یک فرآیند است که نیازهای گردشگران حاضر و همچنین نیازهای گردشگران نسل‌های آینده را به خوبی مورد توجه قرار می‌دهد (Janusz & Bajdor, 2013: 524). گردشگری شهری به تازگی به صورت یک منبع اقتصادی مهم درآمده‌است (بهرامیان و شمس‌الدینی، ۱۳۹۷: ۱۳۳) و فرصت سرمایه‌گذاری کالا را فراهم می‌کند (Ursache, 2015: 134). به ویژه کشورهای با اقتصاد کم توسعه‌یافته و اقتصاد در حال گذار بر گردشگری به عنوان راهی برای توسعه تمرکز می‌کنند (Andrades & Dimanche, 2017: 360). در ایران نیز می‌توان از گردشگری به عنوان یکی از بهترین گزینه‌های ممکن برای جایگزینی درآمدهای حاصل از نفت، کاهش وابستگی به اقتصاد تک‌محصولی و حرکت به سمت توسعه مطلوب نام برد (موحد و کهزادی، ۱۳۸۹: ۸۶). سهم اقتصادی گردشگری به عنوان یک مزیت مهم، راه دیگری برای ساکنان فراهم می‌کند تا به طور مثبت به توسعه گردشگری واکنش نشان دهند، زیرا انگیزه زیرساخت‌های گردشگری، عرضه صنایع، ایجاد فرصت‌های شغلی و تجاری وجود دارد (Bitsani & Kavoura, 2014: 363). در واقع اشتغال و گردشگری به طور ذاتی به یکدیگر وابسته‌اند، چون تأثیرات اجتماعی - اقتصادی درازمدت بر اقتصاد و جامعه میزبان دارند (Bahcelerli & Sucuoglu, 2015: 1130).

<sup>1</sup>. Chicago River

<sup>2</sup>. Willamette River

<sup>3</sup>. Holt

<sup>4</sup>. Sheffield

<sup>5</sup>. Choon

<sup>6</sup>. Dvarskas

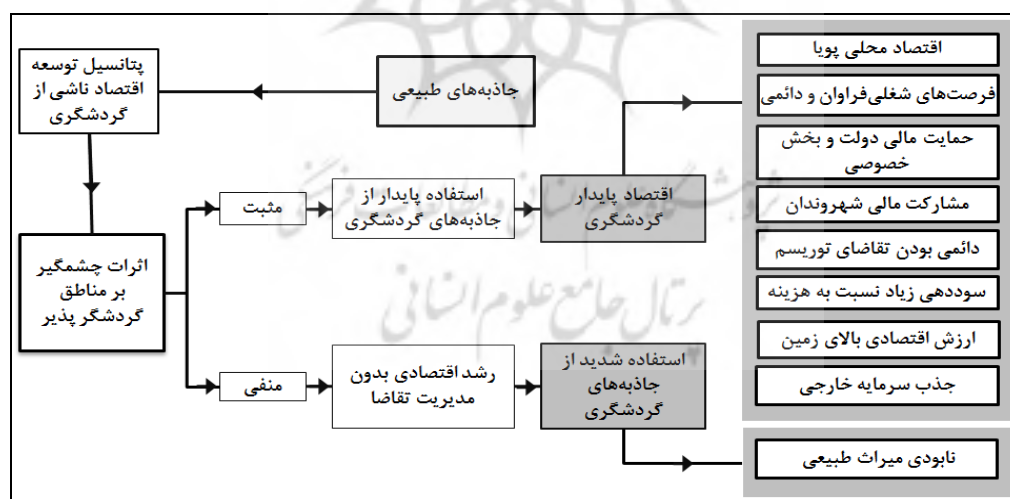
شاخص‌ها به عنوان ابزار مناسب برای ارزیابی دستاوردها در راستای توسعه پایدار به رسمیت شناخته شده (Carrillo & Jorge, 2017: 89)، اما تاکنون توافقی بر سر فهرست جهانی شاخص‌هایی که امکان مقایسه سطح پایداری در مقاصد مختلف گردشگری را فراهم می‌کنند، صورت نگرفته است (Cernat & Gourdon, 2012: 1046). با بررسی ادبیات پژوهش، معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار تعیین و میزان شباهت آن‌ها با سایر پژوهش‌ها در جدول ۱ بیان می‌گردد.

جدول ۱- میزان شباهت معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار در این پژوهش با سایر پژوهش‌ها

معیار	نویسندگان
اقتصاد محلی	Hanafiah et al. (2016), Cibinskiene & Snieskiene (2015), Akrivos (2014), Petrović-Randelović, Miletić (2012), Franzoni (2015), Cucculelli & Goffi (2016)
فرصت‌های شغلی	Hanafiah et al. (2016), Begum et al. (2014), Huang & Coelho (2017), Akrivos (2014), Yüzbaşıoğlu et al. (2014), Mathew & S (2017), Franzoni (2015),
حمایت مالی دولت و بخش خصوصی	Blancas et al. (2011), Azizi et al. (2011), Yüzbaşıoğlu et al. (2014), Begum et al. (2014), Cibinskiene & Snieskiene (2015), Hatipoglu et al. (2016), Cucculelli & Goffi (2016), Torres-Delgado & Palomeque (2017)
تمایل شهروندان به مشارکت مالی	Begum et al. (2014)
تقاضای توریسم	Blancas et al. (2011), Torres-Delgado & Palomeque (2014), Franzoni (2015), Torres-Delgado & Palomeque (2017), Agyeiwaah et al. (2017)
میزان سوددهی نسبت به هزینه	Azizi et al. (2011), Franzoni (2015), Hanafiah et al. (2016), Mathew & S (2017), Agyeiwaah et al. (2017)
قیمت زمین	-
میزان جذب سرمایه خارجی	-

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

پس از بررسی ادبیات پژوهش، به منظور دستیابی به هدف تحلیل معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار شهری، مدل مفهومی پژوهش در شکل ۱ ارائه می‌شود.



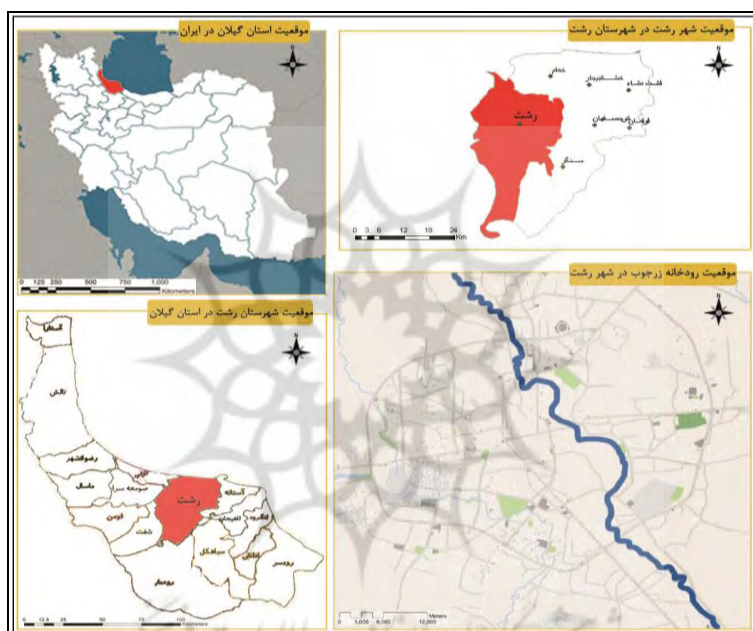
شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق، منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

#### مواد و روش تحقیق:

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها، اسنادی و پیمایشی و مطالعه موردی پژوهش، رودخانه زرجوب واقع در شهر رشت است. پس از مطالعات کتابخانه‌ای و شناسایی معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار، با طراحی پرسشنامه‌هایی جداگانه برای شهروندان، متخصصین بومی و مسئولین شهری بر اساس طیف ۵گانه لیکرت، وضعیت موجود رودخانه بر اساس معیارهای اقتصادی بررسی می‌شود. حجم

نمونه برای جامعه آماری شهروندان با مدل کوکران، ۳۸۴ نفر است که ۴۰۵ پرسشنامه با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در بین ساکنان، عابران پیاده و کسبه محلی توزیع و نهایتاً ۴۰۰ پرسشنامه تکمیل و ارزیابی می‌شود. همچنین به دلیل عدم دسترسی به کل جامعه آماری متخصصین بومی و مسئولین، از ۲۵ متخصص بومی و ۲۰ مسئول شهری نظرخواهی و وضعیت موجود هر معیار بر اساس نمره میانگین محاسبه می‌گردد. روایی پرسشنامه‌ها با روش روایی محتوا و پایایی پرسشنامه‌ها با ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS بررسی و تایید شده‌است. در این پژوهش، ابزار سنجش و تحلیل راهبردهای منتج از سوات، تاپسیس است. در این مرحله نیز به منظور وزندهی معیارها با روش آنتروپی شانون و امتیازدهی به راهبردها بر اساس معیارها از ۲۵ متخصص بومی پرسش می‌گردد.

مطالعه موردی این تحقیق، رودخانه زرجوب در مرکز استان گیلان در کلان‌شهر رشت می‌باشد. مطابق شکل ۲، رودخانه زرجوب از عناصر شاخص سازمان فضایی این شهر است که به دلیل تخلیه فاضلاب به داخل رودخانه و ساخت‌وساز در حریم آن، کیفیت آن تنزل یافته‌است.



شکل ۲- موقعیت محدوده مورد مطالعه، منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

### بحث و یافته‌های تحقیق:

آمار مؤثقی از وضعیت موجود رودخانه زرجوب بر اساس معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار وجود ندارد، به همین دلیل به طراحی پرسشنامه بر اساس طیف ۵ گانه لیکرت و نظرخواهی از سه گروه مسئولین، متخصصین بومی و شهروندان پرداخته شد. برخی از معیارهای اقتصادی مؤثر بر گردشگری پایدار بر اساس ویژگی‌هایشان فقط از یک گروه از مسئولین، متخصصین بومی یا شهروندان و برخی دیگر از هر سه گروه پرسیده شده‌اند. علت این دسته‌بندی آن است که برای دستیابی به پاسخی قابل اطمینان گاهاً فقط یک گروه یا هر سه گروه می‌توانند کمک‌کننده باشند. در جدول ۲ روش سنجش هر معیار عنوان شده است.

جدول ۲- روش سنجش وضعیت معیارهای اقتصادی

مستولین	متخصصین بومی	شهروندان	معیار
*	*	*	اقتصاد محلی
*	*	*	فرصت‌های شغلی
*			حمایت مالی دولت و بخش خصوصی
		*	تمایل شهروندان به مشارکت مالی
*	*	*	تقاضای توریسم
*			میزان سوددهی نسبت به هزینه
	*		قیمت زمین
*			میزان جذب سرمایه خارجی

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

جدول ۳ وضعیت موجود رودخانه زرجوب را بر اساس معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که دیدگاه‌های سه گروه از نظر عددی فاصله بسیار کمی با هم دارند که بیان‌کننده اتفاق نظر بین این سه گروه در ارزیابی وضعیت موجود است. معیار «اقتصاد محلی» و «فرصت‌های شغلی» در وضعیت فعلی، «خیلی ضعیف» ارزیابی شده است. در واقع رودخانه زرجوب در شرایط فعلی به لحاظ اقتصادی نتوانسته است سبب پویایی اقتصاد محلی گردد و اشتغال در سطح گسترده‌ای ایجاد کند و تنها فرصت‌های شغلی شکل گرفته در سطح بسیار اندک در ارتباط با پارک‌های ایجاد شده در برخی محلات پیرامون رودخانه است. علاوه بر این، وضعیت معیار «حمایت مالی دولت و بخش خصوصی» «ضعیف» ارزیابی شده است. برای دستیابی به گردشگری پایدار در حاشیه رودخانه زرجوب نیاز به حمایت مالی زیادی از سوی ارگان‌های مرتبط و بخش خصوصی است، زیرا این رودخانه با مشکلات متعددی از جمله آلودگی آب و کمبود زیرساخت‌های گردشگری روبه‌روست. از سوی دیگر «تمایل شهروندان به مشارکت مالی» در سطح «خیلی ضعیف» است که بیانگر عدم اعتماد و حمایت آن‌ها از پروژه‌های مرتبط با ساماندهی رودخانه است. همچنین معیار «تقاضای توریسم» از دید هر سه گروه «خیلی ضعیف» بیان شده است، زیرا رودخانه به دلیل آلودگی شدید آب در وضع فعلی جاذب گردشگر نیست. از طرفی معیار «میزان سوددهی نسبت به هزینه» و «قیمت زمین» به ترتیب در سطح «خیلی ضعیف» و «ضعیف» بررسی شده‌اند، زیرا رودخانه زرجوب در وضع موجود به سودآوری اقتصادی نرسیده است و به علت آلودگی‌های محیطی، قیمت زمین‌های مجاور آن در مقایسه با سایر نقاط رشت، پایین تر است. همچنین میانگین دیدگاه مسئولین به معیار «میزان جذب سرمایه خارجی»، در سطح «خیلی ضعیف» تحلیل می‌شود. فقط یک بار سرمایه خارجی با حمایت‌های مالی بانک جهانی به منظور تهیه و اجرای پروژه‌ی جمع‌آوری، انتقال و تصفیه‌ی بهداشتی فاضلاب به رودخانه زرجوب تعلق گرفت که پروژه مطابق قرارداد پیش رفت و ادامه حمایت بانک جهانی از این پروژه منتفی شد. مطابق جدول ۳، معیار «قیمت زمین»، بالاترین امتیاز (۲/۸۰) و معیار «میزان جذب سرمایه خارجی»، پایین‌ترین امتیاز (۱/۰۵) را در وضع موجود کسب کرده است. به طور کلی تمامی معیارها در وضع موجود شرایطی پایین‌تر از حد متوسط دارند که بیانگر بی‌توجهی مدیران شهری به معیارهای اقتصاد پایدار گردشگری در این جاذبه طبیعی است.

جدول ۳- وضعیت معیارها بر اساس میانگین نظرات شهروندان، متخصصین بومی و مسئولین

معیار	شهروندان	متخصصین بومی	مسئولان	میانگین	وضعیت
اقتصاد محلی ( $X_1$ )	۱/۲۳	۱/۳۶	۱/۵۵	۱/۳۸	خیلی ضعیف
فرصت‌های شغلی ( $X_2$ )	۱/۱۸	۱/۴۰	۱/۴۵	۱/۳۴	خیلی ضعیف
حمایت مالی دولت و بخش خصوصی ( $X_3$ )	-	-	۲	۲	ضعیف
تمایل شهروندان به مشارکت مالی ( $X_4$ )	۱/۲۲	-	-	۱/۲۲	خیلی ضعیف
تقاضای توریسم ( $X_5$ )	۱/۳۶	۱/۳۲	۱/۷۰	۱/۴۶	خیلی ضعیف
میزان سوددهی نسبت به هزینه ( $X_6$ )	-	-	۱/۵۰	۱/۵۰	خیلی ضعیف
قیمت زمین ( $X_7$ )	-	۲/۸۰	-	۲/۸۰	متوسط
میزان جذب سرمایه خارجی ( $X_8$ )	-	-	۱/۰۵	۱/۰۵	خیلی ضعیف

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

در مرحله بعد با کمک روش SWOT، راهبردها ارائه می‌شود. راهبردهای منتج از آن در جدول ۴ ارائه می‌گردد.

جدول ۴- تحلیل سوات و ارائه راهبردها

تهدید	فرصت	قوت	ضعف
<p><math>T1</math>: بی‌توجهی دولت به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری رودخانه</p> <p><math>T2</math>: احتمال رها شدن رودخانه به عنوان محل تجمع آلودگی</p> <p><math>T3</math>: عدم توجه مدیران شهری به توانایی‌های بومی جهت توسعه اقتصاد محلی پایدار</p>	<p><math>O1</math>: سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در زمینه گردشگری</p> <p><math>O2</math>: امکان تبدیل محور اصلی اقتصاد مناطق پیرامون رودخانه به فعالیت‌های وابسته به گردشگری</p> <p><math>O3</math>: نمایش هویت بومی محلات مختلف پیرامون رودخانه</p>	<p><math>S1</math>: وجود بستری از فضای سبز در حاشیه رودخانه</p> <p><math>S2</math>: عبور رودخانه از محلات مختلف</p> <p><math>S3</math>: پراپی رودخانه به علت بارندگی فراوان در خطه شمال</p>	<p><math>W1</math>: پویا نبودن اقتصاد محلی</p> <p><math>W2</math>: تعداد کم فرصت‌های شغلی ایجاد شده از طریق اجرای پروژه‌ها در بخش‌هایی از رودخانه</p> <p><math>W3</math>: حمایت اقتصادی ناچیز دولت و عدم توجه مسئولین به اقتصاد گردشگری رودخانه</p> <p><math>W4</math>: تمایل کم شهروندان برای سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری</p> <p><math>W5</math>: نبود تقاضای توریسم به علت آلودگی رودخانه و پیرامون آن و در نتیجه عدم سوددهی پروژه‌های مرتبط با رودخانه</p> <p><math>W6</math>: ارزش اقتصادی نسبتاً پایین زمین در مقایسه با اکثر نقاط شهر</p>
<p><math>S3T1</math>: گسترش فعالیت‌های آبی با حمایت دولتی در راستای ارتقای جاذبه‌های گردشگری و توسعه اقتصادی</p>	<p><math>S1O1</math>: تقویت و حفاظت از گونه‌های گیاهی پیرامون رودخانه با حمایت بخش خصوصی</p> <p><math>S2O3</math>: بهره‌گیری از جاذبه‌های فرهنگی و هویتی محلات مختلف پیرامون رودخانه در راستای توسعه گردشگری</p>		
<p><math>W1T3</math>: تقویت اقتصاد محلی پایدار</p> <p><math>W3T1</math>: تقویت سرمایه‌گذاری دولتی و برنامه‌ریزی در بخش گردشگری محور رودخانه</p> <p><math>W4T2</math>: برنامه‌ریزی در راستای اعتمادسازی و افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری</p> <p><math>W5T2</math>: برنامه‌ریزی در جهت رشد تقاضای توریسم و توسعه اقتصاد پایدار گردشگری</p> <p>۴</p>	<p><math>W2O2</math>: برنامه‌ریزی اشتغال مرتبط با خدمات و زیرساخت‌های گردشگری</p> <p><math>W5O1</math>: ارتقا کیفیت اکولوژیک رودخانه و توسعه تسهیلات گردشگری با کمک بخش خصوصی</p> <p><math>W6O1</math>: حمایت از بخش خصوصی در جهت ساماندهی زمین‌های با ارزش اقتصادی کم</p>		

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

حال به منظور رتبه‌بندی راهبردها از تکنیک تاپسیس استفاده می‌گردد. تکنیک تاپسیس (TOPSIS) یکی از معروف‌ترین تکنیک‌های مورد استفاده در تصمیم‌گیری چند معیاره برای رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس معیارهاست. معیار محاسبه نمرات در روش تاپسیس این است که گزینه‌ها تا حد امکان به گزینه ایده‌آل مثبت نزدیک و از گزینه ایده‌آل منفی دور باشند. در واقع راه حل ایده‌آل، راه‌حلی است که بیشترین سود و کمترین هزینه را داشته باشد. برای انجام مرحله صفر در روش تاپسیس، پرسشنامه‌ای برای تعیین میزان اهمیت هر راهبرد نسبت به معیارهای اقتصادی بر اساس طیف ۵ گانه لیکرت طراحی و میزان اهمیت راهبردها نسبت به معیارها با نظرخواهی از ۲۵ متخصصین بومی تعیین شد. سپس ماتریس تصمیم‌گیری نرمال گردید و با روش آنتروپی شانون و بهره‌گیری از نظر همان متخصصین، معیارها وزن‌دهی شدند. وزن‌دهی معیارها با روش آنتروپی شانون در جدول ۵ ارائه شده‌است.

جدول ۵- وزن‌دهی معیارها با روش آنتروپی شانون

معیارها	اقتصاد محلی ( $X_1$ )	فرصت‌های شغلی ( $X_2$ )	حمایت مالی دولت و بخش خصوصی ( $X_3$ )	تمایل شهروندان به مشارکت مالی ( $X_4$ )	تقاضای توریسم ( $X_5$ )	میزان سوددهی نسبت به هزینه ( $X_6$ )	قیمت زمین ( $X_7$ )	میزان جذب سرمایه خارجی ( $X_8$ )
آنتروپی ( $E$ )	۰/۹۹۲۱	۰/۹۹۲۴	۰/۹۹۴۶	۰/۹۷۷۸	۰/۹۹۴۰	۰/۹۹۶۲	۰/۹۸۹۷	۰/۹۸۲۷
درجه انحراف ( $d$ )	۰/۰۰۷۸	۰/۰۰۷۵	۰/۰۰۵۳	۰/۰۲۲۲	۰/۰۰۵۹	۰/۰۰۳۷	۰/۰۱۰۳	۰/۰۱۷۲
وزن ( $W$ )	۰/۰۹۷۷	۰/۰۹۳۹	۰/۰۶۶۸	۰/۲۷۷۲	۰/۰۷۴۲	۰/۰۴۶۷	۰/۱۲۸۰	۰/۲۱۵۴
رتبه	۴	۵	۷	۱	۶	۸	۳	۲

منبع: یافته‌های نویسنندگان، ۱۳۹۶.

پس از تشکیل جدول تصمیم‌گیری و نرمال‌سازی آن، آنتروپی هر معیار ( $E$ ) محاسبه می‌شود. مقدار آنتروپی هر معیار بین صفر و یک است. پس از تعیین آنتروپی، درجه انحراف ( $d$ ) که بیانگر فاصله هر معیار از آنتروپی آن ( $E$ ) است، محاسبه می‌گردد. هر چه مقادیر اندازه‌گیری شده معیاری به هم نزدیک باشند، درجه انحراف آن معیار و نقش آن در تصمیم‌گیری به همان اندازه کاهش می‌یابد. در مرحله بعد وزن هر معیار محاسبه می‌شود. آنتروپی شانون، بیشترین وزن را به معیار با بیشترین درجه انحراف می‌دهد. بر این اساس مطابق جدول ۵، معیار «تمایل شهروندان به مشارکت مالی» نسبت به سایر معیارها کمترین مقدار آنتروپی (۰/۹۷۷۸) و بیشترین درجه انحراف (۰/۰۲۲۲) و بیشترین وزن (۰/۲۷۷۲) را کسب کرده که نشانگر بیشترین تاثیرگذاری در اولویت‌بندی راهبردها از دید متخصصین شهری است. همچنین معیار «میزان سوددهی نسبت به هزینه» با بیشترین آنتروپی (۰/۹۹۶۲) و کمترین درجه انحراف (۰/۰۰۳۷) و کمترین وزن (۰/۰۴۶۷)، نسبت به سایر معیارها کمترین تاثیرگذاری را در تصمیم‌گیری دارد. پس از وزن‌دهی معیارها، راه‌حل ایده‌آل مثبت ( $A^+$ ) و منفی ( $A^-$ ) تعیین و فاصله هر گزینه از ایده‌آل مثبت ( $d_i^+$ ) و ایده‌آل منفی ( $d_i^-$ ) محاسبه می‌گردد. سپس ضریب نزدیکی به گزینه ایده‌آل ( $CL_i^*$ ) مشخص و بر اساس آن راهبردها، مطابق جدول ۶ رتبه‌بندی می‌شوند.



جدول ۶- رتبه‌بندی راهبردها با روش تاپسیس

رتبه نهایی	$CL_i^*$	$d_i^-$	$d_i^+$	راهبرد	نوع راهبرد
۱۰	۰/۰۷۶	۰/۰۱۴	۰/۱۷۵	$S_1O_1$ : تقویت و حفاظت از گونه‌های گیاهی پیرامون رودخانه با حمایت بخش خصوصی	تهاجمی
۸	۰/۱۹۵	۰/۰۳۸	۰/۱۵۶	$S_2O_3$ : بهره‌گیری از جاذبه‌های فرهنگی و هویتی محلات مختلف پیرامون رودخانه در راستای توسعه گردشگری	
۵	۰/۲۸۰	۰/۰۶۰	۰/۱۵۵	$S_3T_1$ : گسترش فعالیت‌های آبی با حمایت دولتی در راستای ارتقای جاذبه‌های گردشگری و توسعه اقتصادی	اقتضایی
۹	۰/۱۶۶	۰/۰۳۵	۰/۱۷۶	$W_2O_2$ : برنامه‌ریزی اشتغال مرتبط با خدمات و زیرساخت‌های گردشگری	انطباقی
۴	۰/۲۸۱	۰/۰۶۳	۰/۱۶۲	$W_5O_1$ : ارتقا کیفیت اکولوژیک رودخانه و توسعه تسهیلات گردشگری با کمک بخش خصوصی	
۷	۰/۲۲۴	۰/۰۴۷	۰/۱۶۳	$W_6O_1$ : حمایت از بخش خصوصی در جهت ساماندهی زمین‌های با ارزش اقتصادی کم	
۶	۰/۲۶۸	۰/۰۶۰	۰/۱۶۴	$W_1T_3$ : تقویت اقتصاد محلی پایدار	تدافعی
۳	۰/۵۷۳	۰/۱۱۱	۰/۰۸۲	$W_3T_1$ : تقویت سرمایه‌گذاری دولتی و برنامه‌ریزی در بخش گردشگری محور رودخانه	
۱	۰/۶۲۲	۰/۱۵۴	۰/۰۹۳	$W_4T_2$ : برنامه‌ریزی در راستای اعتمادسازی و افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری	
۲	۰/۵۸۵	۰/۱۰۹	۰/۰۷۷	$W_5T_2$ : برنامه‌ریزی در جهت رشد تقاضای توریسم و توسعه اقتصاد پایدار گردشگری	

منبع: یافته‌های نویسندگان، ۱۳۹۶.

هر چه ضریب نزدیکی به گزینه ایده‌آل ( $CL_i^*$ ) به یک نزدیک‌تر باشد، راهبرد به راه‌حل ایده‌آل نزدیک‌تر است و در راستای دستیابی به اقتصاد پایدار گردشگری ارجحیت بیشتری دارد. مطابق جدول ۶ در بین ۱۰ راهبرد ذکر شده، راهبرد تدافعی «برنامه‌ریزی در راستای اعتمادسازی و افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری» با بالاترین ضریب نزدیکی به گزینه ایده‌آل (۰/۶۲۲)، در رتبه اول و راهبرد تهاجمی «تقویت و حفاظت از گونه‌های گیاهی پیرامون رودخانه با حمایت بخش خصوصی» با پایین‌ترین ضریب نزدیکی به گزینه ایده‌آل (۰/۰۷۶)، در رتبه دهم قرار دارد. در واقع افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری سبب افزایش اعتماد آن‌ها به مدیریت شهری و نظارت و پیگیری در اجرای صحیح و اتمام به موقع پروژه‌های گردشگری رودخانه و متعاقباً توسعه اقتصادی شهر رشت می‌گردد. باید اشاره کرد که همه این راهبردها به منظور ارتقاء وضعیت اقتصادی موثر بر گردشگری پایدار در حاشیه رودخانه زرجوب ضروری هستند و این رتبه‌بندی بیانگر میزان ارجحیت آن‌هاست.

#### نتیجه‌گیری:

برنامه‌ریزی برای جاذبه‌های طبیعی به ویژه رودخانه‌های شهری در چارچوب اقتصاد پایدار گردشگری سبب بازیابی اکوسیستم و توسعه اقتصادی شهرها می‌شود. در همین راستا در این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی و هدف ارزیابی معیارهای اقتصادی گردشگری پایدار، رودخانه زرجوب در شهر رشت بررسی شده‌است. به منظور ارزیابی وضعیت موجود رودخانه از شهروندان، متخصصین بومی و مسئولین شهری نظرخواهی و وضعیت هر معیار با نمره میانگین محاسبه شد. نتایج نشان می‌دهد معیار «میزان جذب سرمایه خارجی» با میانگین ۱/۰۵ پایین‌ترین امتیاز و معیار «قیمت زمین» با میانگین ۲/۸۰ بالاترین امتیاز را به دست آورده‌است. با توجه به این اعداد و ارقام، می‌توان نتیجه گرفت تمامی معیارهای اقتصادی در مطالعه

موردی تحقیق در شرایط فعلی پایین تر از سطح متوسط قرار دارند که نشانگر بی توجهی مدیران شهری به وضعیت رودخانه زرجوب است. در مرحله بعد راهبردهای منتج از سوات با کمک تاپسیس و نظرخواهی از متخصصین بومی اولویت بندی می شوند. نتایج وزن دهی معیارها با روش آنتروپی شانون نشان می دهد معیار «تمایل شهروندان به مشارکت مالی» با وزن ۰/۲۷۷۲ در رتبه اول از نظر میزان تاثیرگذاری بر اولویت بندی راهبردها قرار دارد. در بین راهبردها، راهبرد «برنامه ریزی در راستای اعتمادسازی و افزایش تمایل شهروندان به مشارکت مالی در بخش گردشگری» با بالاترین ضریب نزدیکی به گزینه ایده آل (۰/۶۲۲)، اولویت اول را کسب کرده است. در حقیقت جلب اعتماد و مشارکت مالی مردم در پروسه برنامه ریزی گردشگری پایدار در رودخانه زرجوب مهم ترین استراتژی به منظور توسعه اقتصاد پایدار شهری است.

در بحث پایانی می توان گفت نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج پژوهش اوتو و همکاران (۲۰۰۵) و هولت و همکاران (۲۰۱۲) همخوانی دارد. زیرا این مطالعات نشان داده اند که مشارکت مردم منجر به احیای رودخانه و متعاقباً توسعه گردشگری و رونق اقتصادی شده است. در یافته های این تحقیق نیز راهبرد مشارکتی در راستای ساماندهی وضعیت رودخانه در اولویت اول قرار گرفته است. همچنین نتایج این پژوهش با نتایج مطالعات بزرگی و همکاران (۱۳۸۴)، بمانیان (۱۳۸۷)، پورجعفر و همکاران (۱۳۸۹) و کریمی و همکاران (۱۳۹۶) تطابق دارد. زیرا این محققان نیز با ارائه راهبردهایی به این نتیجه رسیده اند که ساماندهی اکوسیستم های طبیعی شهری نظیر رودخانه ها و رودخانه ها منجر به رونق گردشگری و توسعه اقتصادی می شود.

#### منابع و مأخذ:

۱. ایرانی بهبهانی، هما، فریادی، شهرزاد و گلنار محبعلی، (۱۳۹۱): «حفاظت و باززنده سازی منظر رود دره دربند بر اساس الگوهای رفتاری»، نشریه محیط شناسی، دوره ۳۸، شماره ۶۲، صص ۱۳۴-۱۲۷.
۲. بزرگی، علیرضا، پورجعفر، محمدرضا و محمدرضا بمانیان، (۱۳۸۴): روند برنامه ریزی در جهت احیای رود دره های شهر تهران مورد مطالعه رود دره کن، نشریه تحقیقات جغرافیایی، دوره ۲۰، شماره ۱، صص ۷۷-۵۳.
۳. بمانیان، محمدرضا، (۱۳۸۷): برنامه ریزی در راستای احیای محیط طبیعی رودخانه های شهر تهران در رویکرد تحلیل عوامل راهبردی (SWOT) (نمونه موردی: روددره ولنجک)، مجله علوم محیطی، دوره ۵، شماره ۴، صص ۱۴-۱.
۴. بهرامیان، محسن و علی شمس الدینی، (۱۳۹۷): «تحلیلی کمی بر نقش مدیریت شهری در ارتقای صنعت گردشگری در شهرها (مورد پژوهی: شهر مرودشت)»، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۳۲، مردشت، صص ۱۴۰-۱۳۱.
۵. پورجعفر، محمدرضا، صادقی، علیرضا و فریال احمدی، (۱۳۸۹): بسط اصول و معیارهای طراحی منظر پایدار در مرمت منظر طبیعی مسیل خشک شیراز، نشریه علوم محیطی، دوره ۷، شماره ۴، صص ۲۰۲-۱۹۳.
۶. شکور، علی، عبدالله زاده فرد، علیرضا و زهرا محمدی، (۱۳۹۶): «تاثیر منظر رودکنارهای شهری در توسعه پایدار (نمونه موردی: رودخانه سلطان آباد شیراز)»، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، دوره ۸، شماره ۳۱، مردشت، صص ۳۳۹-۳۲۱.
۷. فرزاد بهتاش، محمدرضا، آقابابایی، محمدتقی و مروارید محمدمینی، (۱۳۸۹): «بررسی وضعیت روددره فرحزاد (قبل و بعد از ساماندهی)»، انتشارات مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، دانش شهر، شماره ۱۵، تهران، صص ۳۹-۱.
۸. کاظمی، مهدی، (۱۳۸۵): مدیریت گردشگری، انتشارات سمت، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ اول، تهران.
۹. کریمی، بهرام، قربانی، مهرداد و ابوطالب قاسمی و سمسه جانی، (۱۳۹۶): ارزیابی نقش احیا و باززنده سازی روددره ها در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: روددره فرحزاد)، نشریه گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۳، تهران، صص ۷۵-۶۳.
۱۰. موحد، علی و سالار کهزادی، (۱۳۸۹): «تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری استان کردستان با استفاده از مدل SWOT، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، دوره ۱، شماره ۲، مردشت، صص ۱۰۲-۸۵.

11. Agyeiwaah, E. McKercher, B. and W. Sontikul, (2017): Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward?. *Tourism Management Perspectives*, 24, pp: 26-33.

12. Akrivos, C. Reklitis, P. and M. Theodoroyiani, (2014): *Tourism entrepreneurship and the adoption of sustainable resources. the case of Evritania prefecture. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, pp: 378-382.
13. Andrades, L. and F. Dimanche, (2017): *Destination competitiveness and tourism development in Russia: Issues and challenges. Tourism Management*, 62, pp: 360-376.
14. Azizi, H. Biglari, M. and P. Joudi, (2011): *Assessment the feasibility of sustainable tourism in urban environments employing the cumulative linear model. Procedia Engineering*, 21, pp: 24-33.
15. Bahcelerli, N. M. and E. Sucuoglu, (2015): *Undergraduate Tourism Students' Opinions Regarding the Work Conditions in the Tourism Industry. Procedia Economics and Finance*, 26, pp: 1130-1135.
16. Begum, H. Er, A. C. Alam, A. F. and N. Sahazali, (2014): *Tourist's perceptions towards the role of stakeholders in sustainable tourism. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 144, pp: 313-321.
17. Bitsani, E. and A. Kavoura, (2014): *Host Perceptions of Rural Tour Marketing to Sustainable Tourism in Central Eastern Europe. The Case Study of Istria, Croatia. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, pp: 362-369.
18. Blancas, F. J. González, M. Lozano-Oyola, M. and F. Perez, (2010): *The assessment of sustainable tourism: Application to Spanish coastal destinations. Ecological indicators*, 10(2), pp: 484-492.
19. Carrillo, M. and J. M. Jorge, (2017): *Multidimensional Analysis of Regional Tourism Sustainability in Spain. Ecological Economics*, 140, pp: 89-98.
20. Cernat, L. and J. Gourdon, (2012): *Paths to success: Benchmarking cross-country sustainable tourism. Tourism Management*, 33(5), pp: 1044-1056.
21. Choon, S. W. Siwar, C. Pereira, J. J. Jemain, A. A. Hashim, H. S. and A. S. Hadi, (2011): *A sustainable city index for Malaysia. International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), pp: 28-35.
22. Cibinskiene, A. and G. Snieskiene, (2015): *Evaluation of city tourism competitiveness. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 213, pp: 105-110.
23. Cucculelli, M. and G. Goffi, (2016): *Does sustainability enhance tourism destination competitiveness? Evidence from Italian Destinations of Excellence. Journal of Cleaner Production*, 111, pp: 370-382.
24. Dvarskas, A. (2017): *Dynamically linking economic models to ecological condition for coastal zone management: Application to sustainable tourism planning. Journal of environmental management*, 188, pp: 163-172.
25. Francis, R. A. (2012): *Positioning urban rivers within urban ecology. Urban ecosystems*, 15(2), pp: 285-291.
26. Franzoni, S. (2015): *Measuring the sustainability performance of the tourism sector. Tourism Management Perspectives*, 16, pp: 22-27.
27. Hanafiah, M. H. Azman, I. Jamaluddin, M. R. and N. Aminuddin, (2016): *Responsible tourism practices and quality of Life: Perspective of Langkawi island communities. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 222, pp: 406-413.
28. Hatipoglu, B. Alvarez, M. D. and B. Ertuna, (2016): *Barriers to stakeholder involvement in the planning of sustainable tourism: the case of the Thrace region in Turkey. Journal of Cleaner Production*, 111, pp: 306-317.
29. Holt, A. R. Moug, P. and D. N. Lerner, (2012). *The network governance of urban river corridors. Ecology and Society*, 17(4), pp: 1-22.
30. Huang, Y. and V. R. Coelho, (2017): *Sustainability performance assessment focusing on coral reef protection by the tourism industry in the Coral Triangle region. Tourism Management*, 59, pp: 510-527.
31. Janusz, G. K. and P. Bajdor, (2013): *Towards to sustainable tourism–framework, activities and dimensions. Procedia economics and finance*, 6, pp: 523-529.

32. Li, K. X. Jin, M. and W. Shi, (2017): *Tourism as an important impetus to promoting economic growth: A critical review. Tourism Management Perspectives.*
33. Lim, W. M. (2016): *Creativity and sustainability in hospitality and tourism. Tourism Management Perspectives, 18, pp: 161-167.*
34. Mathew, P. V. and S. Sreejesh, (2017): *Impact of responsible tourism on destination sustainability and quality of life of community in tourism destinations. Journal of Hospitality and Tourism Management, 31, pp: 83-89.*
35. Moseley, M. J. (2004): *Sustainable Rural Development: the Role of Community Involvement and Local Partnerships. Nato Science Series Sub Series V Science and Technology Policy, 41, pp: 125-135.*
36. Otto, B. McCormick, K. and M. Leccese, (2005): *Ecological Riverfront Design: Restoring Rivers Connecting Communities, American Planning Association, Planning Advisory Service Report, 28(4), pp: 477-488.*
37. Petrović-Randelović, M. and D. Miletić, (2012): *(No) competitiveness and sustainable development of Serbian tourism. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 44, pp: 78-87.*
38. Risteskia, M. Kocevskia, J. and K. Arnaudov, (2012): *Spatial planning and sustainable tourism as basis for developing competitive tourist destinations. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 44, pp: 375-386.*
39. Țițu, M. A. Răulea, A. S. and Ș. Țițu, (2016): *Measuring Service Quality in Tourism Industry. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 221, pp: 294-301.*
40. Torres-Delgado, A. and F. L. Palomeque, (2014): *Measuring sustainable tourism at the municipal level. Annals of Tourism Research, 49, pp: 122-137.*
41. Torres-Delgado, A. and F. L. Palomeque, (2017): *The ISOST index: A tool for studying sustainable tourism. Journal of Destination Marketing & Management.*
42. UNWTO, (2001): *Guide For Local Authorities On Developing Sustainable Tourism.*
43. Ursache, M. (2015): *Tourism-significant driver shaping a destinations heritage. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 188, pp: 130-137.*
44. Xin, T. K. and J. K. L. Chan, (2014): *Tour operator perspectives on responsible tourism indicators of Kinabalu National Park, Sabah. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 144, pp: 25-34.*
45. Yüzbaşıoğlu, N. Topsakal, Y. and P. Çelik, (2014): *Roles of tourism enterprises on destination sustainability: Case of Antalya, Turkey. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 150, pp: 968-976.*